

Урд ямр бääсмб

Хальмгин правительствин тингхд оln-äмтннн тöлä кедж-күцäдж чадснь—хальмг цääггяр теегин улс икär түүрджäsиг джöблсн болдг. Нань юмн хуврсн уга, мел цуг хуучн кевтän улдв. Унärнн келл-лä, ним бääдл хальмгин оln-күч-көлсчнрт олз-таас уга болсн деерän хорта болсн, йоснa центральн орган болгч Хальмгин ЦИК оln-äмт мекл-хнн тöлä бääх хаачнь болсн.

Хальмг оln-äмтнä Теегин таньгч, талдан эврänнн мел-лär бääдг административн äнг болхларн газад үзл, бääх кев янзарн болхла Цаг зуурин правительствин хальмг оln-äмтнүр кесн ке үзлгä докья бääсмн, докья болхларн хальмгудин күзүндн олгсн ооср-бүтү бääсмн. Тер юнъгад гих-лä, Арäсän баячуд-помещику-дин сä хääхин тöлä күч-көл-сärн бääдг оln хальмгуд äмән öгх зöвтä болцхав. Тедниг харсхин тöлä хальмг улс хазгт орад, негдгч империалистическ дääнд орлцх бääсмн.

Дуньхд, 1917 джилин августин эклцär Баянов Äдрхнд

хальмгудин интеллигенц ул-снн, тедн дотр ах курснн студентнриг орцулад хург ху-раснн. Тер хург деерän Ар-сäd ямаран политическ үүлдвр болджахин, хальмгт ямаран керг кегдхин тускар келдж öгснн. Тер күр-күүндврнн чя-лгчärнн хальмг оln-äмт гар-длгьна дотр-дундин кергт Тун-дугов нойн харшлтан халдадж орлцджана гидж Баянов кел-снн. Цаг зуурин правительствин öмн: хальмгудиг хазгт орулхмн, тедниг äärmд авхмн гидж Тундугов тэр тавм äсэг бурушадж тер келснн.

Хальмгин күч-көлсчнр дääг бурушаджасн учрар, Баянов эн оln уха-седкл олзлад, Тундуговиг оln-äмтнä öмн муурулхар седсмн. Цаг зуурин правительств Тундуговиг дөнъндг учрар, Баянов эврänнн итклän бархв гидж санад, Тундуговин öмнäs илär кел-лän äсмн.

Баянов Тундугов хойрин хоорнд талин нүднд үзгдгг, нуувчин öшän бääсмн, тернн нег цагт ил öшän болад одх дуньгä бääсмн гидж энүнд

келж кергтä. Тер цагт хальм-гин „кинги“ болхар йовсн эн хойрай хоорнд бääсн öшän: сä бууладдях учр бääсмн. Оln хальмгин күч-көлсчнрнн дунд бамгьнн öсгхär, оlnа нүднд төөмсгтä болхар седг-гнн бääсмн. Кевн болвчн хальмгин темдггä гарлачнь бол-хар бääсмн.

Тундугов нойн „цагын яста“ күн болдд, Баяновиг „хар яста“ күн гиггäд, ним ик төрт орлцдж чадшго күн гидж га-залдг билä. Адвэкат Баянов болхла, тинм хуучна цага нойна заалд „цагын яста“ „денъхр цусга“ болсн учр хальмг оln-äмтнä джолач болх зэв öгхмн биш гидж хärүцдг бääсмн. Шаджи, зä-сньгүд, нуггин болн äмгин ахлачнр-баячуд нойнг дөнъндг билä. Баяновиг хальмгин ин-теллигенцин ик зу шахунь дөнъндг бääсмн. Эн хойрин хоорндк ноолдан негт уурад, негт улм гүджрäd бääв. Эн ноолдан дораггяр, оln хальмг äмтнд меддл уга болджав.

Уүлдвр даран-дарандан öсäd йовз. Хальмгин күч-көлсчнр öдр ирвäs эврänнн зöвän, öм-нän бääх төрän меддг болад бääв, бääх бääдл улм оньг-дарад ирв.

Хальмгин правительствин политикниг оln күч-көлсчнр таастго бääсн учрар, тедн до-ран девснь уга, көлнь сән чаньгг ишкдгг, түүврлä хар-гьад бääв. Тер замд нам юн көдлмш кехән олдж ядал бääцхäv.

Хальмгин тер цагин бääх бääдлгг яехнн тöлä, земств гарггьхмн, хальмгин оln-äмтнä Теегин таньгч батлхд тер ганцхн чик госуларственин то-схлтин янзнь гилж Баянов тоолв. Хальмгудт земств гарч, эврänнн керг-үүдän бийснь гартан авлгьн—öдгä цагт энү-нäs давхмн биш гидж тер келв. Хальмг оln-äмтнн үнн седклärн керго гиггäд бääсн байлнь, Тундугов нойн ююни арггяр болв чирн хальмг улсиг хазгт орулдж, тедниг цергт мордул-хар зүгкснн. Ингдгнь эн Цаг зуурин правительствин нүднд сääнд үзгдхär, политическ иц-гä күн болхар седад йовснн.

Хальмгин күч-көлсчнрт бо-лхла эн тоот тааста биш болв. Эдн бийсиннь зöвän гартан ав-хар, бääх бääдлän ясерулхиг кү-лалдджälä.

Дуньхд ним оралцта цагла, Хальмгин правительств арггнь уга болад, Äдрхн балгьснд, 1917 джилин августин эклцär

хальмг оln-äмтнä представи-тельмүд цуглулад, хург ху-раснн. Арäсäd хаана йосн холь-врснас нааран тоолхла гурвдгч хург эн бääсмн. Эрки голлгч төр болдж хургт күүндгснь: хальмг улсиг дääнä цергт ав-хин туск эв-аргг хääлгьн бääс-мн. Хург тинм шиидвр авчксн учрар, хальмг оln-äмтнä дунд ик бурушалгьн, үүмән болад бääсмн.

Нуггудт болн äамгүдт эн хургин шиидврнн тускар ик гидг цухл öрглдäд бääв.

1917 джилин зунар Багь-Дөрвд нутга Авггяр äамгин угатä хальмг Убушиев Мандж нанд нигдж келсиг мартхшв: „Нойн, нойн гиггäд, мана сä хääджänä гидж санад, мöрглдäд бääнävдн, тингн гихнь маниг тер дääнд тулкäd, мана цусн асхртха гиггäд йовдг бääдж, нойнтн нохад дорхн дор юм гарггджана.“

Эгл-хар хальмгин амнас нойн күүнä öмнäs ним үг гархла, элдв ик азд йовдлд тоолддг билä. Болв ним үгмүд теегин батракудас дару-дарунь сонь-сгдäд бääв. Ингдгнь оln-äмтнд дурго, правительствин öмнäs терүнä керг-үүлдврт дурго-гьан медүлджäh темдг билä.